

مقاله پژوهشی

تحلیل رنگ ایران در آثار نقاشان ایرانی دهه ۷۰ تا ۹۰ خورشیدی

منصور کلاه‌کج^۱؛ حمیرا صالحی فارسانی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه گرافیک، دانشکده هنر، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: M.kolahkaJ@scu.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲، ۱۲، ۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳، ۳، ۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳، ۳، ۲۱

چکیده

مقدمه: در حوزه آثار تجسمی، ایرانی بودن همواره دغدغه برخی از هنرمندان این حوزه بوده که این مهم بعضاً با عناصر نمادین ایرانی یا عناصر منتسب به ایران با دلالت صریح یا ضمنی به تصویر درآمده است. علاوه بر عناصر بصری، رنگ نیز به عنوان عنصری مستقل در خصوص بازنمایی مفهوم ایرانی بودن نقش آفرین بوده است. اما اینکه از نظر هنرمند ایرانی چه رنگی نشان ایرانی بودن است، یا بدین منظور بیشتر استفاده شده یا نقاشان بر آن به عنوان رنگ ایرانی توافق داشته‌اند، مسأله این پژوهش است. این موضوع در رشته‌های دیگری محور بحث بوده، اما این پژوهش با هدف شناخت رنگ‌های پرتکرار در نقاشی‌های که موضوع آن‌ها ایران بوده به تحریر درآمده و به سؤال چیستی رنگ‌های به کار برده شده برای مفهوم ایران؟ در آثار برخی از نقاشان دهه ۷۰ تا ۹۰ ایران و چگونگی کاربرد این رنگ‌ها پاسخ داده می‌شود.

روش پژوهش: داده‌های این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، پایگاه‌های اطلاعاتی و مقالات نشریات معتبر علمی، گردآوری شده و به شیوه تحلیل محتوای بصری با گردآوری آثاری از نقاشان دهه ۷۰ تا اواخر دهه ۹۰ ایران، به کمک نرم‌افزارهای تفکیک رنگ این آثار تحلیل و پربسامدترین رنگ‌ها مرتبط با ایران مشخص و سپس تفسیر شده‌اند.

یافته‌ها: نقاشان ایرانی در آثاری که به نام ایران یا برای این مفهوم خلق کرده‌اند با توجه به تکنیک و شیوه کار خود در آثارشان علاوه بر شکل از رنگ هم برای بازنمود مفهوم ایران بهره گرفته‌اند که در این میان با در نظرگیری سه رنگی که بیشترین کاربرد را در این زمینه داشته، نخست طیف رنگ‌های زرد (نخودی - خاکی) سپس طیف آبی تیره و روشن و پس از آن طیف محدوده قرمزلاکی (زرشکی - آلبالویی) بوده است. همچنین از میان آثار ۱۰ نقاش بررسی شده، ۷ نقاش به همراه رنگ، از عناصری بصری مرتبط با ایران عمدتاً با دلالتی صریح که غالباً بازنمایی آثار معماری ایران بوده بهره گرفته‌اند. نتیجه‌گیری: رنگ‌های سبز، قرمز و سفید که سه رنگ پرچم ایران با بیانی نمادین هستند؛ برای بازنمایی مفهوم ایران، به عنوان رنگ ایران؛ کمتر دستمایه کار نقاشان و طراحان بوده‌اند. بنابراین علاوه بر رنگ‌های پرچم ایران، رنگ‌های دیگری در پالت رنگ نقاشان ایرانی وجود دارد که به عنوان رنگ ایران به آن‌ها رجوع شده است. از این رو نقاشان علاوه بر عناصر نمادین از رنگ مرتبط با ایران به طور ضمنی برای بیان بصری خود بهره بردند؛ همچنین در آثار نقاشانی که عناصر تصویری و نمادین مناظر معمارانه دستمایه کارشان بود، گونه‌ای از همبستگی رنگی دیده شده است.

کلیدواژه

رنگ ایرانی، نقاشی، بسامد رنگ، نقاشان ایرانی معاصر

ارجاع به این مقاله: کلاه‌کج، منصور و صالحی فارسانی، حمیرا. (۱۴۰۳). تحلیل رنگ ایران در آثار نقاشان ایرانی (مطالعه موردی: آثار نقاشان دهه ۷۰ تا ۹۰ خورشیدی). پیکره، ۱۳(۳۶)، ۶۰-۷۶.

DOI: <https://doi.org/10.22055/PYK.2024.19167>



©2024 by the Authours. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

مقدمه و بیان مسئله

در حوزه هنرهای بصری، دو عنصر بصری طرح و رنگ مشخص کننده هویت اشیا، اجسام و سایر چیزها هستند و هنرمندان این حوزه به‌مدد این دو عنصر و به فراخور بافت هر موضوع با مخاطب خود ارتباط برقرار می‌کنند. یکی از موضوعاتی که دستمایه کار هنرمندان حوزه تصویر به‌ویژه نقاشی است، مفاهیم و مضامین ملی و میهنی است که در قالب‌های مختلف دستمایه کار نقاشان است. این مضامین و مفاهیم دربرگیرنده ارزش‌های فرهنگی، ملی یا خاطرات جمعی است که با دو عنصر گفته شده بازنمایی می‌شوند. اشکال و طرح‌ها که در اینجا به‌نام عناصر طراحانه از آن‌ها یاد می‌شود، معمولاً ترکیبی از نشانه‌های سه‌گانه شمایی، نمایه‌ای و نمادین هستند، اما در این میان رنگ نیز کارکرد خاص خود را دارد. این عنصر در معرفی کشورها معمولاً در قالب رنگ پرچم خودنمایی می‌کند. اما به‌غیر از رنگ پرچم، رنگ‌های دیگری نیز هستند که به‌علت تکرار فراوان به‌عنوان رنگ ملی، منطقه‌ای و بومی شناخته می‌شوند و این رنگ‌ها، به‌صورت غیررسمی، با دلالتی معمولاً غیرصریح به‌عنوان رنگ یک کشور، به‌کار می‌روند. در حوزه هنرهای تصویری، بحث رنگ در آثار ایرانی در پژوهش‌های دیگری بررسی شده، اما براساس جست‌وجوی انجام شده در حوزه نقاشی نشانی از آن به‌دست نیامده است. بر همین اساس، در این پژوهش در نظر است رنگ مرتبط با نام ایران در آثار برخی از نقاشان ایرانی دهه ۷۰ تا ۹۰ خورشیدی که موضوع کارشان ایران بوده بررسی شود و پالت رنگی مرتبط با ایران این نقاشان معرفی و سپس نتیجه‌گیری شود. اینکه از نظر نقاش ایرانی چه رنگی نشان ایرانی بودن است یا بدین منظور، بیشتر کاربرد داشته و نقاشان بر آن به‌عنوان رنگ ایرانی توافق داشته‌اند، مسأله اصلی پژوهش حاضر است و نتیجه نهایی، پاسخ به سؤال چپستی رنگ‌های به‌کار برده شده برای مفهوم ایران در آثار برخی از نقاشان دهه ۷۰ تا ۹۰ ایران و چگونگی کاربرد آن‌ها است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از منظر هدف بنیادی و روش ارائه آن توصیفی-تحلیلی است. برخی از داده‌های پژوهشی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های اطلاعاتی و برخی دیگر از شواهد بصری گردآوری شده‌اند. با توجه به این امر که برای خلق یک اثر نقاشی از ترکیب رنگ‌های زیادی استفاده می‌شود و در مواردی تفکیک آنان با چشم امکان‌پذیر نیست، از این‌رو در آثار انتخابی آنالیز و تفکیک رنگ‌ها توسط نگارندگان با استفاده از نرم افزار «CorelDraw»، «Adobe Illustrator» و نرم‌افزار موبایلی «Color Analyzer»، انجام و طبقه‌بندی شده است. اما در این میان سعی بر آن بوده، آثاری برای بحث برگزیده شود که تفکیک رنگ بدون ابزار خاصی از آن‌ها مقدور باشد. معیار اندازه‌گیری رنگی انتخاب سه رنگ غالب به‌ترتیب بیشترین سطح پوشش در اثر بوده است. در این فرآیند به کمک نرم‌افزارهای اندازه‌گیری رنگ، سه رنگ غالبی که بیشترین سطح اثر را دربر گرفته، از اثر استخراج و در پایین همان اثر نشان داده شده است. برخی از هنرمندان چند اثر درباره ایران داشته‌اند و از برخی دیگر فقط یک اثر تحلیل شده است. جامعه آماری این پژوهش آثار برخی از نقاشان معاصر ایران است که از دهه ۷۰ تا اواخر دهه ۹۰ خورشیدی با موضوع ایران خلق شده‌اند. با توجه به تنوع رنگ، در آثار نقاشی، انتخاب آثار مورد نظر، براساس هنرمندانی است که در آثار خود به ایران توجه داشته و موضوع اثرشان را به ایران نسبت داده‌اند؛ از این رو انتخاب این آثار برای تحلیل با توجه به نامگذاری طراح مورد نظر بوده است. این نقاشان اغلب افراد شناخته شده در حوزه کاری خود یا نفرت برگزیده دوسالانه‌های نقاشی ایران بوده‌اند. روش انتخاب این هنرمندان به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند و حجم نمونه «۳۵ اثر از ۱۰ نقاش» است. نتیجه به‌دست آمده از این پژوهش با توجه به همین جامعه

آماری و با بررسی ۳ رنگ که بیشترین گستره را در اثر داشتند و به صورت شبه آماری بوده معتبر است به عبارتی، این نتیجه باز است. با بررسی آثار دیگری یا آثاری مشابه این آثار، نتیجه‌ای متفاوت‌تری را شاهد بود.

پیشینه پژوهش

مرتبط‌ترین پژوهش هم‌راستا در این حوزه، پژوهش «کلاه کج» (۱۴۰۱) است که در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل بسامدی رنگ ایران در پوستره‌های گرافیک با موضوع ایران»، به چستی رنگ‌های پرسامد ایرانی در پوستره‌های گرافیک ایرانی پرداخته و نشان داده که پرسامدترین رنگ‌های مرتبط با ایران، طیف‌هایی از رنگ‌های «قرمز لاک‌ی، زرد روشن، آجری و آبی فیروزه‌ای» بوده‌اند. برخی از دیگر پژوهش‌های حوزه میانی این تحقیق به شرح پیش‌رو هستند. «خوش‌نظر و رجبی» (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای تحت عنوان «نور و رنگ در نگارگری ایرانی و معماری اسلامی» آرای حکمای اسلامی در ارتباط با نور و رنگ و تأثیر آن را در نگارگری و معماری بررسی کرده و به نقش نور و رنگ در نگارگری ایرانی نیز پرداخته‌اند. «دانش و خزایی» (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان «نمادشناسی رنگ سبز در فرهنگ و هنر ایرانی به چستی بیان نمادین رنگ سبز در فرهنگ و هنر ایرانی پرداختند و نمادهای این رنگ و مفاهیم آن در فرهنگ و هنر ایران اسلامی را تحلیل کرده‌اند. «شکاری نیری» (۱۳۸۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «جایگاه رنگ در فرهنگ و هنر اسلامی ایران» به بارزترین نمود رنگ و انتخابش برای پرچم‌ها اشاره کرده است. «ایرانی و یوسفی» (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای تحت عنوان «رنگ‌ها عناصر ذاتی و کارکردهایشان در قصه‌های ایرانی»، علاوه بر مفهوم و معانی ظاهری رنگ‌ها، آن‌ها را بیانگر احساسات، عواطف و اندیشه‌های انسان معرفی کردند و نشان دادند که رنگ‌ها کارکردهای مختلفی در بافت روایی قصه‌ها دارند و این کارکردها را نیز به طبقاتی تقسیم‌بندی کردند. «وحدت‌طلب و نیک‌مرام» (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی اهمیت فراوانی و پراکنش رنگ قرمز در آرسی‌های خانه‌های تاریخی ایران، مورد پژوهی ۲۲ تاج آرسی خانه‌های قاجاری تبریز» در بررسی و جایگاه و اهمیت رنگ قرمز، نشان دادند که این رنگ با ۸۶٫۲٪ از بیشترین فراوانی حضور در کانون تاج آرسی برخوردار است. «مرادخانی و عتیقه‌چی» (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تفسیر نشانه‌شناختی رنگ از منظر حکمی در نگارگری ایرانی- اسلامی» با توجه به آرای پیرس و مفاهیم نشانه‌های نمادین از منظر او، رنگ‌های نگارگری ایرانی- اسلامی را به لحاظ مفهوم و معنی حکمی و معنوی مورد بررسی قرار داده‌اند. پژوهش‌هایی که به آن‌ها اشاره شد، هرکدام به‌نوعی جایگاه و اهمیت رنگ را در آثار فرهنگ و هنری ایران بررسی کرده‌اند. پژوهش حاضر در پی شناخت و آگاهی از پرسامدترین رنگ‌ها برای بازنمایی مفهوم ایران در برخی از آثار نقاشی دهه ۷۰ تا ۹۰ شمسی است که به نظر پژوهشی در این خصوص انجام نشده است.

رنگ ایرانی

رنگ جایگاهی ویژه در زندگی بشر دارد و مفاهیم نمادین آن همواره مورد بحث قرار گرفته است. بر پایه همین مفاهیم نمادین، رنگ پرچم برخی از کشورها شکل گرفته است. بارزترین مظهر رنگ، به‌کارگیری آن در پرچم ملت‌های مختلف است و هر کشوری با توجه به اعتقادات و ارزش‌های خود رنگ متناسب با فرهنگ خود را گزینش کرده است. مانند سایر ملت‌ها در فرهنگ ایرانی هم رنگ از دیرباز تاکنون مورد توجه بوده و در برخی موارد به‌عنوان عنصری مهم در بازنمایی فرهنگ بصری ایرانی نقش‌آفرینی کرده است. همچنین مفاهیم و معنا‌های

برآمده از رنگ در فرهنگ ایرانی همواره نقش و جایگاه ویژه خود را داشته است؛ به عنوان مثال، رنگ سبز در فرهنگ ایرانی به عنوان نماد زندگی، شادی و خرمی شناخته می‌شود و در مراسم‌ها و رویدادهای مختلف به عنوان نمادی از آینده روشن و خوشبختی استفاده می‌شود. همچنین این رنگ از گذشته‌های دور، به عنوان نشان تقدس در فرهنگ بصری ایرانی مورد توجه بوده و رنگ قرمز و سیاه، در فرهنگ شیعی ایرانی، یادآور واقعه عاشورا بوده است. به جز رنگ پرچم ایران، دیگر رنگ‌های نمادین ایرانی به دو گونه رنگ‌های مناسبتی و رنگ‌های عام ایرانی تقسیم می‌شوند. رنگ‌های مناسبتی اغلب مرتبط با رویدادهای فرهنگی و تقویمی ایران هستند و رنگ‌های دیگر مرتبط با مکان، تولیدات یا محصولات ایرانی است و هر کدام از این دو گونه رنگ جایگاه خاص خود را دارند و ریشه در فرهنگ بصری پیش از اسلام یا دوره اسلامی ایران دارند. تاریخ رنگ‌سازی سنتی در ایران، نشان می‌دهد که ایرانیان در بهره‌وری از رنگ و نقش از مهارت خاصی برخوردار بوده‌اند. از قبل و بعد از اسلام، آثار با ارزشی از خود برجای نهاده و با کیمیاگری خود صنعت رنگ‌سازی سنتی را در ارتباط تنگاتنگ با علوم دیگر رونق و قوت بخشیدند. نمونه آن شاخص شدن برخی از رنگ‌ها در معماری ایران، تولیدات فرهنگی و هنری، خوشنویسی و کتاب‌آرایی ایرانی است که موجب شده، جهانیان ایران را با این رنگ‌ها بشناسند. رنگ‌ها در برخی از فرهنگ‌ها و جوامع، یادآور پیوند صمیمی با روح مردم آن جامعه هستند و بخشی از این پیوند از طریق عناصر فرهنگی مشترک تولید می‌شود. ارتباط رنگی جوامع با یکدیگر و شاخص شدن رنگ از طریق هنرها، صنایع و مانند آن است. در این بستر، نقاشی ایرانی هم یکی از مظاهر فرهنگ ایران است که از طریق آن می‌توان عناصر فرهنگ ایران را بازخوانی کرد. به گفته «خزائی» «یکی از مباحث مهم در شناخت فرهنگ جوامع بشری، بررسی معانی و جایگاه رنگ در آثار هنری و ادبی آن جوامع است» (دانش و خزایی، ۱۳۹۹).

بررسی رنگ ایران در آثار نقاشان ایرانی دهه ۷۰ تا ۹۰ خورشیدی

۱. **حبیب‌الله صادقی**! «حبیب‌الله صادقی»، از نقاشان ایرانی معاصر است که (تصاویر ۱ تا ۳)، که با موضوع ایران است از آن اوست. در این بررسی دو اثر از وی با عنوان «بهار ایرانی» و یک اثر از وی به نام «باغ ایرانی» انتخاب شده است. وی در نقاشی‌های مذهبی خود اغلب از رنگ زرد و آبی استفاده کرده است، این دو رنگ و ترکیبشان با هم، یعنی رنگ سبز در عرفان، از اهمیت بالایی برخوردار است. در سه اثر این نقاش، به نظر بار معنایی ضمنی اثر را رنگ به عهده داشته و طراحی بدون تصریح بر نمادی یا عنصری خاص در درجه دوم اهمیت بوده یا دست کم، کارکردی ضمنی داشته است. رنگ‌ها در آثار این هنرمند به شدت فاقد مرز و درآمیخته هستند. با توجه به ماهیت نقاشی که رنگ‌ها اغلب فاقد مرز یا محدوده هستند و از آنجا که در نقاشی برای خلق اثر از ترکیب رنگ‌های متعددی استفاده می‌شود و تشخیص رنگ غالب در اثر و تفکیک آن به مانند بیشتر آثار گرافیک به راحتی امکان پذیر نیست، به کمک نرم‌افزارهای تشخیص رنگ از هر اثر، سه رنگ به ترتیب بیشترین گستره رنگی استخراج شده و در پای هر تصویر مشخص شده است. در آثار «صادقی» که موضوع آن‌ها بهار و باغ ایرانی است، به طور طبیعی رنگ در راستای مفهوم آثار که بهار و باغ است نیز قرار دارد. براساس تجمیع رنگ‌ها در آثار صادقی سه رنگ با بیشترین سطح استفاده در آثار وی در تصویر ۴ مشخص شده است.



تصویر ۲. حبیب‌اله صادقی، عنوان «باغ ایرانی».
منبع: آرشیو حبیب اله صادقی.



تصویر ۱. حبیب‌اله صادقی، عنوان «بهار ایرانی».
منبع: آرشیو حبیب اله صادقی.



تصویر ۴. حبیب‌اله صادقی، طیف رنگ‌هایی غالب استخراج شده از آثار حبیب اله صادقی. منبع: نگارندگان.



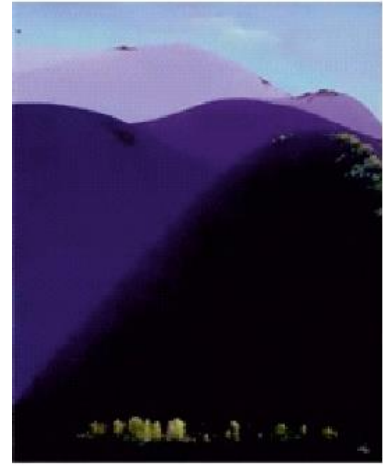
تصویر ۳. حبیب‌اله صادقی، عنوان «بهار ایرانی».
منبع: آرشیو حبیب اله صادقی.

۲. جلال شباهنگی^۲: جلال شباهنگی نقاش صاحب‌سبک و خلاق، منظره‌پرداز دشت‌ها و کویرهاست. او از اساتید پیش‌رو هنر نقاشی و گرافیک معاصر ایران است. نقاشی‌های شباهنگی تجسم طبیعتی بکر از سرزمین مادری است. موضوع فضا و منظر کویری یکی از عناصر مشخص و متمایزکننده آثار شباهنگی است. در آثار وی کوه‌ها و کویرهای ایران دیده می‌شود که تجربه‌ای جدید از کویر را پیش‌روی مخاطب می‌گذارد و تماشاگر بدون مشکل این آثار را درک می‌کند. شباهنگی با آنکه دلبسته طبیعت است، اما رنگ و سطوح تخت آثارش، او را از نقاشان طبیعت‌پرداز متمایز می‌کند و با اتصال به فضای گرافیک، پرده نقاشی را به عالم تصویرگری مدرن می‌کشاند. او با ذهنیتی مدرن، اما بدون پیچیدگی این آثار را خلق کرده است. کویر در آثار شباهنگی زیبا و شفاف است و به همین سبب احساس می‌شود که با نقاشی ایرانی نیز ارتباط برقرار می‌کند. نور و رنگ از ویژگی‌های مهم انتقال احساس به مخاطب نقاشی‌های او است. تصاویر ۵ تا ۹ نمونه رنگ‌های غالب در آثار این هنرمند است. دو تصویر ۵ و ۶ این هنرمند به نظر تصویر شبانگاه یا صبحگاه از کویر است که در این آثار رنگ غالب آبی و طیف‌های مرتبط با آن

است. در تصویر ۱۰، پالت رنگی مورد استفاده این هنرمند به ترتیب بیشترین میزان سطح رنگ در این آثار به تصویر کشیده شده است. او در آثارش از رنگ‌های هم‌طیف نزدیک به هم استفاده کرده که موجب هم‌نشینی دلنشین رنگ‌ها با یکدیگر و اثربخشی آن‌ها شده است. رنگ‌های مورد استفاده شباهنگی طیف‌هایی از رنگ‌های شفاف آبی، نارنجی و زرشکی هستند. تفکیک رنگ در این آثار بدون نیاز به ابزار خاصی به راحتی امکان‌پذیر است.



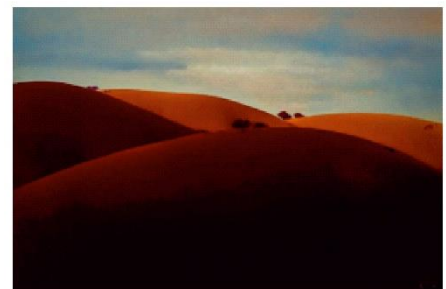
تصویر ۶. جلال شباهنگی، عنوان «بدون نام».
منبع: <https://galleryinfo.ir/Artist/fa/1219>



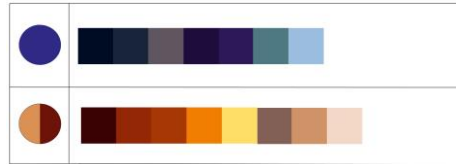
تصویر ۵. جلال شباهنگی، عنوان «بدون نام».
منبع: <https://galleryinfo.ir/Artist/fa/1219>



تصویر ۸. جلال شباهنگی، عنوان «بدون نام».
منبع: <https://galleryinfo.ir/Artist/fa/1219>



تصویر ۷. جلال شباهنگی، عنوان «تپه‌های عارفانه».
منبع: <https://galleryinfo.ir/Artist/fa/1219>



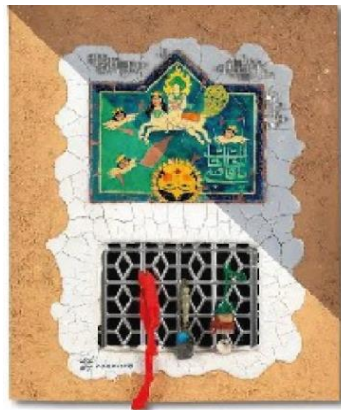
تصویر ۱۰. طیف رنگ‌های غالب، استفاده در آثار جلال شباهنگی. منبع: نگارندگان.



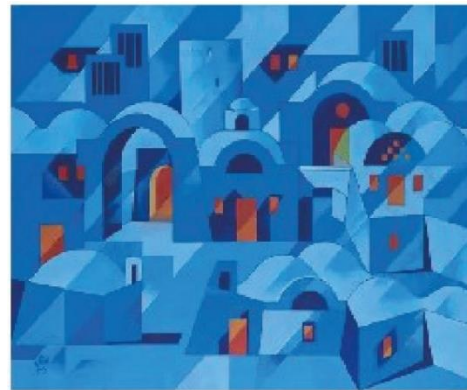
تصویر ۹. جلال شباهنگی، عنوان «بدون نام».

منبع: <https://galleryinfo.ir/Artist/fa/1219>

۳. پرویز کلانتری^۲: پرویز کلانتری از کودکی علاقه خود را به رنگ‌ها نشان داده و از سال ۱۳۵۳ با شروع نقاشی‌های کاهگلی، دوره تازه‌ای را در زندگی هنری خود آغاز کرد که تا امروز آن را ادامه داده است. تابلوهای او جلوه‌ای نمادین از زندگی مردم کویرنشین است. شیفتگی وی به معماری‌های کویری در آثارش موج می‌زند. در بیشتر کارهایش فضاها و نمادهای روستایی و بومی را به تصویر می‌کشد. در آثار کلانتری، همه‌جا چهره و چشم‌انداز روستا پیداست و همان رنگ‌های زنده و سرشار از زندگی روستایی و عشایری در آن‌ها به چشم می‌خورد. خاک‌ها، کویرها، نشانه‌های فرهنگی و هویت ایرانی در این آثار موج می‌زند. (قره‌باغی، میرشکرایی، صباحی و مجابی ۱۳۸۸، ۹). اثر تصویر ۱۱، از کلانتری که به مجموعه «شبانها» تعلق دارد و در سال‌های پایانی عمرش خلق شده، تصویر شبانه‌ای از یک فضای معماری با رنگ آبی است که رنگ آبی تمام فضا را دربر گرفته و در سطوح کاهگلی خانه‌ها انعکاس یافته است. رنگ آبی اگرچه گاهی یادآور حزن و اندوه است، اما کلانتری با استفاده از بازی نور و سایه و بازتاب آن در تنالیت‌های آبی و لکه رنگ‌های نارنجی به‌عنوان رنگ مکمل بیشترین کنتراست را در اثر ایجاد کرده و با کاستن شدت سردی، نور امید، زندگی، حیات و پویایی را از درب و پنجره‌ها به این شهر خیال‌انگیز تابانده است. در اثر «سقاخانه» رنگ‌های مکمل سبز و قرمز نوعی تضاد را به‌وجود آورده که با کنار هم قرارگیری آن‌ها و تحرک به‌وجودآمده یکدیگر را کامل کرده‌اند (تصویر ۱۲). کلانتری در این آثار از رنگ‌های قرمز، نارنجی، سبز، آبی و ... استفاده کرده است، اما پالت او بیشتر از رنگ‌های خاکی و نخودی تشکیل شده است. در مجموع، رنگ‌های مورد استفاده او اغلب نخودی و کرم هستند که با دلالتی ضمنی به‌عنوان رنگ «ایرانی» شناخته شده است (تصاویر ۱۳ تا ۱۷). پالت رنگ‌های غالب آثار بررسی شده پرویز کلانتری در تصویر ۱۸ دیده می‌شود.



تصویر ۱۲. پرویز کلانتری، عنوان «سقاخانه». منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>



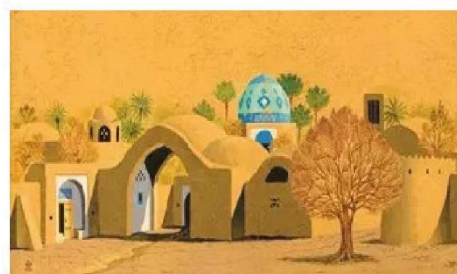
تصویر ۱۱. پرویز کلانتری، عنوان «ازمجموعه شبانه‌ها». منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>



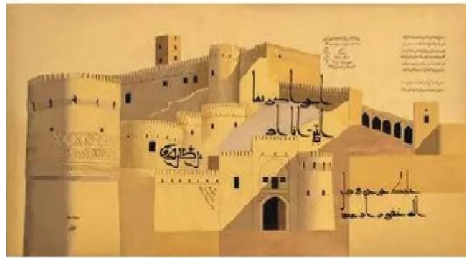
تصویر ۱۳. پرویز کلانتری، عنوان: «کویر». منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>



تصویر ۱۵. پرویز کلانتری، عنوان «بدون نام». منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>



تصویر ۱۴. پرویز کلانتری، عنوان «بدون نام». منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>



تصویر ۱۶. پرویز کلانتری، عنوان «باستانی».
منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>



تصویر ۱۵. پرویز کلانتری، عنوان «بدون نام».
منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>

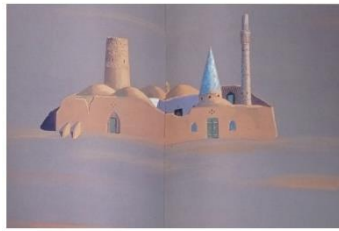


تصویر ۱۸. جمع‌بندی رنگی آثار پرویز کلانتری. منبع:
نگارندگان.

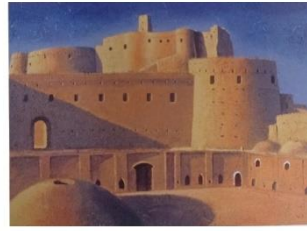


تصویر ۱۷. پرویز کلانتری، عنوان «آبادی».
منبع: <http://tajasomionline.ir/Artist/Parviz-Kalantari>

۴. جمال طبسی نژاد: جمال طبسی نژاد از نقاشان و هنرمندان صاحب‌نام ایرانی است که نقش‌آفرین سه هزار سال هنر معماری این مرز و بوم شده و آثار وی یادآور خاطرات هنر و معماری ایران است. طبسی نژاد با مطالعاتی که در آثار و شاهکارهای گذشته ایران از جمله معماری و دیگر زمینه‌ها داشته، بر این تلاش بوده است که میراث گرانبهای ایرانی را با رویکردی هنری برای مردمان حال و آینده کشورمان زنده و ماندگار کند. او بسیاری از آثار باستانی ایران از جمله مناطقی چون (آذربایجان، کرمان، اصفهان، کاشان، یزد و ...) را به صورت نقاشی درآورده است. وی عناصر نمادینی که اساس آن سازه‌های معماری ایرانی، دوره پیش از اسلام و پس از آن است، با صورتی از رنگ ایرانی، تعلق‌شان به ایران را تثبیت کرده و دلالتی صریح از ایرانی بودن را در این آثار به نمایش گذاشته است. تصویر ۲۴ پالت رنگی این نقاش است که ترکیبی از رنگ‌های هم‌خانواده نارنجی، نخودی و آبی نشان می‌دهد.



تصویر ۱۹. جمال طبسی نژاد، عنوان «بدون نام». منبع: طبسی نژاد، ۱۳۸۲، ۷۸-۱۱۷.



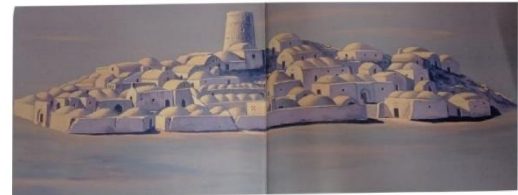
تصویر ۲۰. جمال طبسی نژاد، عنوان «بدون نام». منبع: طبسی نژاد، ۱۳۸۲، ۷۸-۱۱۷.



تصویر ۲۱. جمال طبسی نژاد، عنوان «بدون نام». منبع: طبسی نژاد، ۱۳۸۲، ۷۸-۱۱۷.



تصویر ۲۲. جمال طبسی نژاد، عنوان «بدون نام». منبع: طبسی نژاد، ۱۳۸۲، ۷۸-۱۱۷.



تصویر ۲۳. جمال طبسی نژاد، عنوان «بدون نام». منبع: طبسی نژاد، ۱۳۸۲، ۷۸-۱۱۷.

تصویر ۲۴. طیف رنگ‌های به دست آمده از آثار جمال طبسی نژاد. منبع: نگارندگان.



۵. **زهرا نظری**^۵: زهرا نظری نیز از نقاشانی است که با موضوع ایران آثاری را نقاش کرده است (تصاویر ۲۵ تا ۳۰). در این نقاشی‌ها، عناصر طراحانه چون فرم‌های معماری با خطوطی انتزاعی و سیال طراحی شده است. نظری از بناها و یادمان‌های دیدنی و تماشایی سلسله صفوی در اصفهان، مانند مسجد شاه، عالی قاپو و اتاق موسیقی آن الهام گرفته است. در کارهای او طرح‌هایی از گذرگاه‌های طاقی، طاقچه‌ها، طاق‌ها، شبکه‌کاری‌ها و شمشه با شکل‌های شکسته با یکدیگر ترکیب شده‌اند. تصاویر او عمدتاً ناشی از تخیل وی هستند؛ با این حال، در آثار وی از جزئیات دقیق عناصر معمارانه نیز بهره گرفته شده است. علاوه بر عناصر بصری و فرم‌های معمارانه در تصویر ۳۱ پر کاربردترین رنگ‌ها برای موضوع ایران در آثار وی نشان داده شده است. طیف‌های سه رنگ آبی و زرد نخودی (خاکی) و قرمز لاک‌ی (زرشکی-آلبالویی) رنگ‌های غالب پالت رنگ این نقاش است.



تصویر ۲۷. زهرا نظری، عنوان «باغ»
ایرانی». منبع:
<https://galleryinfo.ir/Artist/fa/22552>



تصویر ۲۶. زهرا نظری، عنوان
«بازار ایرانی». منبع:
<https://galleryinfo.ir/Artist/fa/22552>



تصویر ۲۵. زهرا نظری، عنوان «مطالعه»
معماری قرن هفدهم ایرانی». منبع:
<https://galleryinfo.ir/Artist/fa/22552>



تصویر ۳۰. زهرا نظری، عنوان «مطالعه»
معماری قرن هفدهم ایرانی ۲». منبع:
<https://galleryinfo.ir/Artist/fa/22552>



تصویر ۲۹. زهرا نظری، عنوان «فضای
داخلی آبی». منبع:
<https://galleryinfo.ir/Artist/fa/22552>

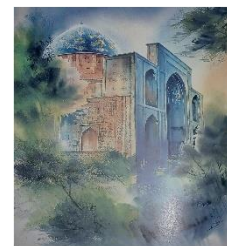
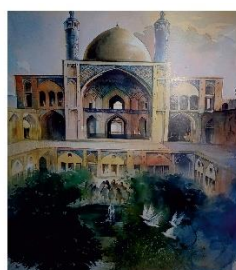
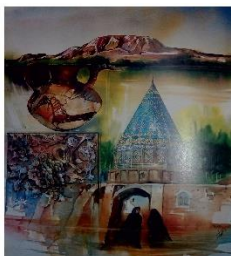
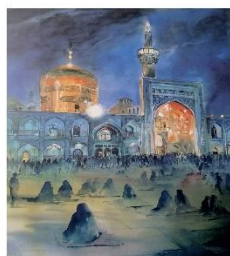


تصویر ۲۸. زهرا نظری، عنوان «نمای
شبانه خانه‌های ایرانی». منبع:
<https://galleryinfo.ir/Artist/fa/22552>

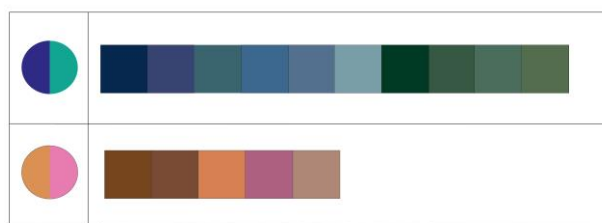
تصویر ۳۱. طیف‌های رنگی آبی، صورتی، زرشکی و
نارنجی رنگ‌های غالب آثار زهرا نظری. منبع:
نگارندگان.



۶. **سید جمال‌الدین خرمی‌نژاد**^۶: دیگر نقاش ایرانی که موضوع ایران مورد توجه وی بوده، سیدجمال‌الدین خرمی‌نژاد است. نقاشی که آبرنگ به سبک واقع‌گرایانه را از کودکی آغاز کرد. وی در آثارش بناها، مناظر، مردم، لباس‌ها، و آداب و رسوم مناطق مختلف ایران را به تصویر کشیده است. او همه آثار خود را با آبرنگ خلق کرده است. موضوع نقاشی‌های وی غالباً آثار معمارانه و مناظر طبیعی ایران است. رنگ آثار به تبع تکنیک آبرنگ، رنگ‌های زنده و درخشان هستند (تصاویر ۳۲ تا ۳۶). با توجه به وفاداری این هنرمند به مناظر واقعی، رنگ آبی آسمان و آبی بناهای مذهبی، رنگ غالب آثار وی بوده و طیف‌هایی از رنگ‌های زرد نخودی (خاکی) براساس آنچه در تصویر ۳۷ دیده می‌شود، پرکاربرد هستند. او در تمامی آثارش که اغلب مربوط به اماکن سیاحتی زیارتی ایران است هنرش را با آبرنگ نشان داده است. در اینجا ۵ اثر از او برای تفکیک رنگ انتخاب شده است. آنالیز رنگ آثار ایشان به صورت چشمی هم امکان‌پذیر است. در این آثار همواره رنگ آبی بیش از سایر رنگ‌ها قابل مشاهده است.



تصویر ۳۲. عنوان «بدون نام». منبع: حسینی، ۱۳۸۷، ۲۰
 تصویر ۳۳. عنوان «بدون نام». منبع: حسینی، ۱۳۸۷، ۲۰
 تصویر ۳۴. عنوان «بدون نام». منبع: حسینی، ۱۳۸۷، ۲۰
 تصویر ۳۵. عنوان «بدون نام». منبع: حسینی، ۱۳۸۷، ۲۰



تصویر ۳۶. عنوان «بدون نام». منبع: حسینی، ۱۳۸۷، ۲۰
 تصویر ۳۷. طیف رنگی آثار خرمی‌نژاد در چهار رنگ آبی، فیروزه‌ای، نارنجی و صورتی. منبع: نگارندگان.

۷. **آثار دیگر هنرمندانی ایرانی با موضوع ایران** برخی دیگر از هنرمندان ایران یک اثر درباره ایران داشته‌اند که اثر برخی از آن‌ها نیز در ادامه بررسی شده است. تصاویر ۳۸ تا ۴۱، آثار انتخابی از ۴ نقاش ایرانی به نام «محمود سمندریان»^۷، «حسن سلطانی»^۸، «ایران درودی»^۹ و «عباس رستمیان»^{۱۰} است. رنگ غالب اثر سمندریان آبی است (تصویر ۳۸). رنگ غالب آثار سلطانی نخودی روشن است و عنصر غالب بصری این اثر حرکت است که با ریتمی متنوع از عناصر نمادین معماری ایران، اجزای این اثر را به یکدیگر پیوند داده است (تصویر ۳۹). دو رنگ

غالب اثر ایران درودی، صورتی و آبی است (تصویر ۴۰). و دو رنگ حاکم بر اثر رستمیان که فضای سنتی ایرانی را با حسی از زندگی روستایی به تصویر کشیده، دسته رنگ‌های زرد نخودی (خاکی) و سپس خاکستری است (تصویر ۴۲).



تصویر ۴۰. ایران درودی،
عنوان «فیروزه ایران»، منبع:
مرکز توسعه هنرهای
تجسمی، ۱۳۷۱، ۶۴.



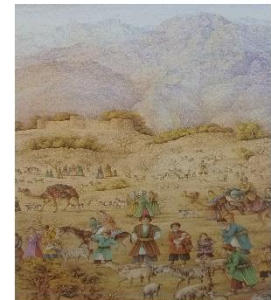
تصویر ۳۹. سید حسن سلطانی، عنوان «پیوندهای
ایرانی». منبع: مرکز توسعه هنرهای تجسمی، ۱۳۷۱، ۶۴.



تصویر ۳۸. محمود سمندریان.
عنوان «نقاشی ایرانی». منبع: مرکز
توسعه هنرهای تجسمی، ۱۳۷۱، ۶۴.



تصویر ۴۲. رنگ غالب پالت، ۴ نقاش بررسی شده. منبع: نگارندگان.

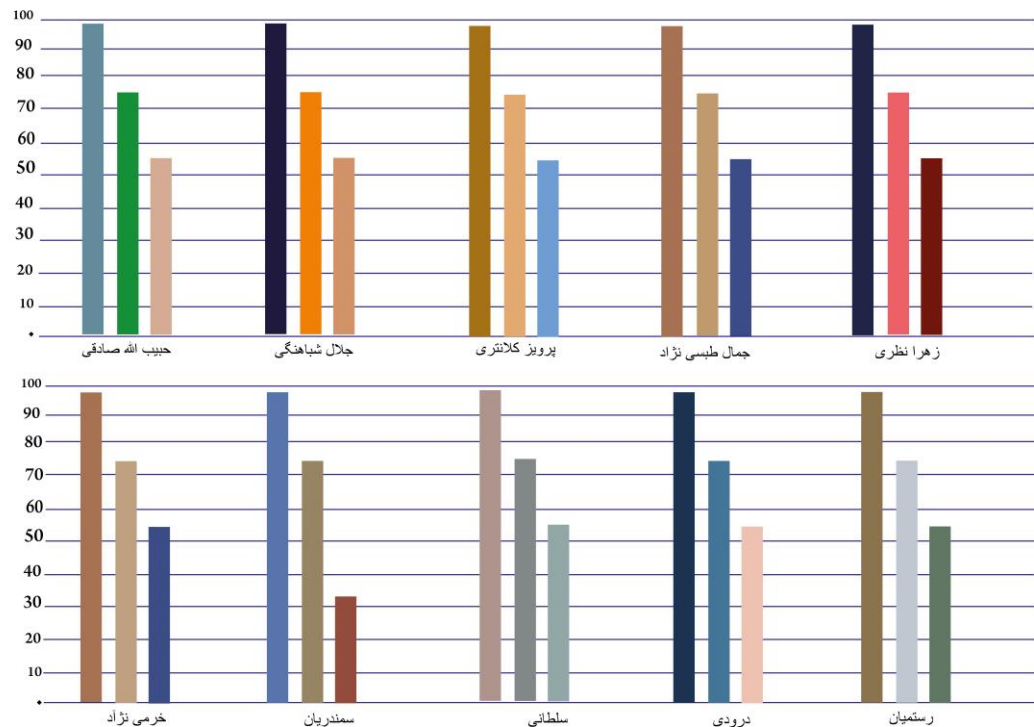


تصویر ۴۱. عباس رستمیان، عنوان
«زندگی سنتی ایرانی». مرکز توسعه
هنرهای تجسمی، ۱۳۷۱، ۵۶.

بحث و تحلیل یافته‌ها

با نمونه برداری از سه رنگ غالب مجموعه آثار یا اثر هر هنرمند به صورت مجزا و تطبیق با یکدیگر و با دسته‌بندی تجمیعی طیف رنگ‌های نزدیک به هم، سه رنگ با توجه به میزان استفاده هر هنرمند در تصویر ۴۳ شاخص شده است. در این شکل میزان استفاده هر رنگ با اعداد ۰ تا ۱۰۰ نشان داده شده است. در آثار انتخابی از حبیب‌اله صادقی سه رنگ غالب آثار وی، آبی روشن، سپس سبز و پس از آن طیفی روشن از دسته رنگ زرد نخودی (خاکی) است، دلیل کاربرد رنگ سبز در آثار حبیب‌اله صادقی، موضوع باغ و بهار و بهره‌گیری از تصویر گل و گیاه است. در این آثار از حبیب‌اله صادقی نماد مشخص و شناخته شده‌ای از ایران به صورت ضمنی یا صریح دیده نمی‌شود. در چند اثر مرتبط با ایران جلال شباهنگی، که رویکردی گرافیکی به نقاشی داشته، رنگ غالب آبی است که به نظر علت آن رنگ شب و نیز مناظر آسمان برخی از آثار وی است. پس از آن رنگ غالب آثار شباهنگی نارنجی (کویری

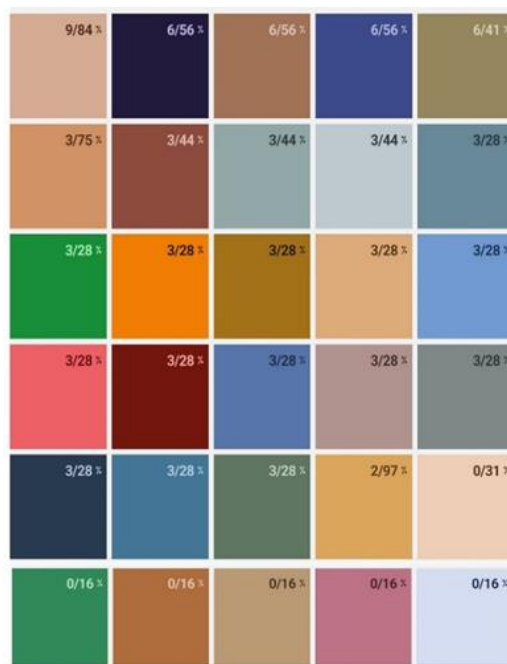
ایران) و طیف‌های نخودی خاکی است. جلال شباهنگی علاوه بر رنگ، با مفهوم نمادین و گرافیکی کویر وجوه ایرانی اثر خود را تقویت کرده است. در آثار پرویز کلانتری رنگ غالب طیف رنگی از قهوه‌ای روشن متمایل به زرد و سپس زرد نخودی (خاکی) و پس از آن آبی بوده است. پرویز کلانتری که به نقاش خاک‌ها و کویرها شهرت دارد، با عناصر نمادین روستایی کویری ایران، عناصر ایرانی آثار خود را در تلفیق با رنگ قوام بخشیده است. رنگ‌های غالب آثار جمال طبسی نژاد که با ترسیم اماکنی از ایران باستان و عناصر معمارانه بیان خویش را از ایران بارنمایی کرده، طیف‌هایی از زرد نخودی- خاکی و سپس آبی نیلی بوده است. این سه نقاش که دستمایه آثارشان صورتی از کویر ایران بوده، گونه‌ای از همبستگی شکلی و رنگی در آثارشان دیده می‌شود. رنگ‌های غالب آثار زهرا نظری که از عناصر نمادین و شکل‌های معمارانه ایرانی بهره گرفته، رنگ آبی تیره، سپس صورتی و پس از آن طیفی از رنگ قرمز لاک‌ی (زرشکی- آلبالویی)، است. پالت رنگ ایرانی آثار جمال‌الدین خرمی نژاد که آن هم بازنمایی اماکن ایرانی به شیوه دیگر است، تاحدودی مشابه پالت جمال طبسی نژاد است. به نظر می‌رسد رنگ آبی مناظر آسمان در تشابه حدودی پالت رنگی این دو نقاش تأثیرگذار بوده است.



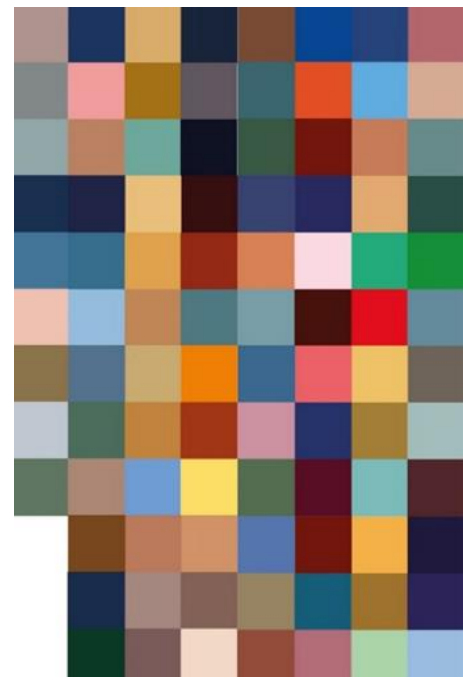
تصویر ۴۳. نمودار مقایسه‌ای سه رنگ غالب استفاده شده در آثار مورد بررسی. منبع: نگارندگان.

در تک‌اثر محمود سمندریان که فاقد نمادی ملموس از ایران است، رنگ غالب آبی روشن و طیفی از خاکی و سپس زرشکی بوده و در اثر سید حسن سلطانی که عنصر غالب، پیوندی از نماد معمارانه است، طیفی از رنگ خاکی روشن متمایل به بنفش و خاکستری و بنفش روشن، رنگ‌های غالب اثر با موضوع ایران این نقاش است. در اثر ایران درودی نیز به ترتیب دو طیف آبی روشن و تیره سپس طیفی از صورتی روشن سه رنگ حاکم بر اثر

بوده‌اند. در اثر عباس رستمیان طیفی از رنگ خاکی تیره سپس آبی متمایل به خاکستری و طیفی از رنگ سبز، حاکم بر اثر بوده است. علاوه بر عناصر ایرانی که در میان آثار ۷ هنرمند از ۱۰ هنرمند مورد بررسی دیده شد، رنگ غالب مورد استفاده این هنرمندان، برای مفهوم ایران نخست طیف رنگ‌های زرد نخودی (خاکی) و سپس آبی و پس از آن طیفی از رنگ قرمز لاک (زرشکی - آلبالویی) بوده است. همچنین برای بررسی صحت داده‌ها در اندازه‌گیری دیگری که به صورت تجمیعی از مجموع سه رنگ غالب ۳۵ اثر بررسی شده، تصویر ۴۴ با نرم افزار موبایلی «Color Analyzer» انجام شده، نتایجی مشابه با نتایج پیش‌گفته به دست آمد و در مجموع با تجمیع درصد رنگ‌های مختلف، درصد استفاده از طیف زرد نخودی (خاکی) در آثار نقاشان ایرانی افزون بر ۳۰ درصد و طیف رنگ‌های آبی افزون بر ۲۰ درصد و طیف قرمز لاک (زرشکی - آلبالویی)، افزون بر ۱۲ درصد بوده است و مابقی (حدود ۳۵ درصد دیگر) طیف رنگ‌های دیگر بوده‌اند (تصویر ۴۵). که این نتایج با غالب توضیحات تصویر ۴۳ رنگ‌های ایرانی با اختلاف اندکی همخوانی دارد. یافته‌های این پژوهش با پژوهش کلاه‌کج که در حوزه گرافیک انجام شد، مشابه است، اما وزن رنگ‌ها متفاوت است؛ بدین ترتیب که در پژوهش کلاه‌کج نخست طیف رنگ قرمز لاک (زرشکی - آلبالویی)، دوم زرد طلایی نخودی و سپس فیروزه‌ای پرکاربردترین رنگ‌ها در بافت اثر گرافیک برای مفهوم ایران بود و زرد غالب آن پژوهش، رنگ زرد روشن متمایل به طلایی بود؛ در حالی که در این پژوهش، اهمیت رنگ زرد، نخودی (خاکی) برای بیان مفهوم ایران برای نقاشان بیشتر بوده است. همچنین رنگ آبی نیلی و آبی روشن در این پژوهش که در درجه دوم کاربرد بوده، متفاوت از رنگ فیروزه‌ای پژوهش کلاه‌کج است که به نظر این موضوع ناشی از استفاده از رنگ آبی آسمان و نیز استفاده از رنگ شب در آثار نقاشان است.



تصویر ۴۵. تحلیل رنگ‌های تصویر ۴۴ براساس درصد رنگ‌ها با نرم‌افزار «Color Analyzer» و تجمیع اعداد آن‌ها و درصدگیری رنگی. منبع: نگارندگان.



تصویر ۴۴. سه رنگ غالب به دست آمده در ۳۵ اثر بررسی شده و تجمیع آن‌ها. منبع: نگارندگان.

نتیجه‌گیری

پس از بررسی و اندازه‌گیری رنگ‌های مرتبط با ایران در آثار نقاشی با موضوع ایران نتایج پیش رو به دست آمد. سه رنگی که بیشترین کاربرد را در حیطه موضوع داشته‌اند، نخست طیف رنگ‌های زرد نخودی (خاکی)، سپس طیف‌های آبی تیره تا روشن و پس آن طیف قرمز لاک‌ی (زرشکی- آلبالویی) بوده؛ ضمن اینکه وزن کاربرد قرمز لاک‌ی اختلاف معناداری با رنگ بعدی که از دسته رنگ‌های طیف سبزرنگ بوده نداشته است. براساس آنچه گذشت نقاشان ایرانی در بستر نقاشی با توجه به ماهیت آن از رنگ‌های مرتبط با ایران استفاده کرده‌اند، اما به نظر می‌رسد، اهمیت بازنمایی وفادارانه به عناصر طبیعی مانع توجه نقاشان به رنگ‌های تخت با مرز مشخص بوده است. همچنین از میان آثار ۱۰ نقاش بررسی شده، ۷ نقاش به همراه رنگ از عناصری بصری مرتبط با ایران که غالباً بازنمایی آثار معماری بوده بهره گرفته‌اند. از این رو نقاشان علاوه بر عناصر نمادین از رنگ مرتبط با ایران، به طور ضمنی، برای بیان بصری خود بهره بردند. همچنین، میان نقاشانی که عناصر تصویری و نمادین مناظر معمارانه ایران، دستمایه کارشان بود، گونه‌ای از همبستگی رنگی در آثارشان دیده شده است. بر این اساس با توجه به پژوهش‌های پیشین می‌توان گفت که سه رنگ زرد نخودی (خاکی)، طیف‌های آبی به‌ویژه فیروزه ایرانی و طیف‌های روشن و تیره- آبی مانند آنچه در کاشی کاری بناهای ایرانی دیده شده و همچنان قرمز لاک‌ی که طراحان گرافیک و نقاشان ایرانی با توافقی نانوشته آن‌ها را به‌عنوان مفهوم ایران در آثار خود به کار برده‌اند، می‌توان به‌عنوان رنگ نمادین ایرانی تلقی کرد. چگونگی کاربرد این رنگ‌ها با توجه به تکنیک و شیوه نقاش در کنار عناصر نمادین چون معماری و طبیعت ایران و غالباً مرتبط با آن‌ها بوده است. نتیجه این پژوهش از آن جهت اهمیت دارد که رنگ‌های سبز، قرمز و سفید که سه رنگ پرچم ایران با بیانی نمادین هستند؛ برای بازنمایی مفهوم ایران، به‌عنوان رنگ ایران؛ کمتر دستمایه کار نقاشان و طراحان بوده‌اند. بنابراین علاوه بر رنگ‌های پرچم ایران، رنگ‌های دیگری در پالت رنگ نقاشان ایرانی وجود دارد که به‌عنوان رنگ ایران به آن‌ها رجوع شده است.

مشارکت‌های نویسنده

این پژوهش به پیشنهاد نویسنده اول و گردآوری اسناد و توصیفات اولیه به وسیله نویسنده دوم انجام شده است. همچنین تحلیل نتایج و نسخه نهایی و دست‌نوشته‌ها به وسیله نویسنده اول بررسی و تأیید شده است.

تقدیر و تشکر

این پژوهش فاقد تشکر و قدردانی است.

تضاد منافع

نویسنده (نویسندگان) هیچ تضاد منافع احتمالی پیرامون تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله را اعلام نکردند.

منابع مالی

نویسنده (نویسندگان) هیچ گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکردند.

پی‌نوشت

۱. حبیب‌الله صادقی، نقاش متولد ۱۳۳۶ درگذشت ۱۴۰۲.
۲. جلال شباهنگی، نقاش گرافیسیت، متولد سال ۱۳۱۴ درگذشت ۱۴۰۲.
۳. پرویز کلانتری، نقاش، متولد ۱۳۱۰ درگذشت ۱۳۹۵.
۴. جمال‌الدین طبسی‌نژاد نقاش و متولد ۱۳۳۳.
۵. زهرا نظری نقاش و مجسمه ساز متولد ۱۳۵۸.
۶. جمال‌الدین خرمی‌نژاد، نقاش، متولد ۱۳۲۴ درگذشت ۱۳۹۱.
۷. محمود سمندریان، نقاش، متولد ۱۳۴۲.
۸. سید حسن سلطانی‌زاده، نقاش، متولد ۱۳۴۳.
۹. ایران درودی، نقاش، متولد ۱۳۱۵ درگذشت ۱۴۰۰.
۱۰. عباس رستمیان، نقاش، متولد ۱۳۲۸.

منابع

- ایرانی، محمد و یوسفی، سحر. (۱۳۹۷). رنگ‌ها، عناصر ذاتی و کارکردهایشان در قصه‌های ایرانی. *دو ماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، ۶(۲۱)، ۵۰-۷۲.
- حسینی، سید محمد مجتبی. (۱۳۸۷). *ایران سرزمین آب و رنگ* (ترجمه ابراهیم رنجینه خجسته). تهران: نگار.
- خوش‌نظر، رحیم و رجبی، محمدعلی. (۱۳۸۸). نور و رنگ در نگارگری ایرانی و معماری اسلامی. *کتاب ماه هنر*، (۱۲۷)، ۷۰-۷۶.
- دانش، کاظم و خزائی، محمد. (۱۳۷۹). نمادشناسی رنگ سبز در فرهنگ و هنر ایرانی - اسلامی. *پیکره*، ۹(۱۹)، ۲۹-۱۸. Doi: <https://doi.org/10.22055/pyk.2020.15725>
- شکاری نیری، جواد. (۱۳۸۲). جایگاه رنگ در فرهنگ و هنر اسلامی ایران. *مدرس هنر*، ۱(۳)، ۹۳-۱۰۴.
- طبسی‌نژاد، جمال. (۱۳۸۲). *تصویری از ایران باستان سه هزار سال معماری و هنر ایران*. تهران: انتشارات سپیده سحر.
- قره‌باغی، علی اصغر، میرشکرایی، محمد، صباحی، سید طاهر و مجابی جواد. (۱۳۸۸). *پرویز کلانتری: گزیده آثار نقاشی و تصویر سازی*. تهران: نشز نظر.
- کلاه کج، منصور. (۱۴۰۱). تحلیل بسامدی رنگ ایران در پوستره‌های گرافیک با موضوع ایران. *پیکره*، ۱۱(۲۷)، ۴۵-۴۸. Doi: <https://doi.org/10.22055/pyk.2022.17614>
- مرادخانی، علی و عتیقه چی، نسرين. (۱۳۹۷). تفسیر نشانه‌شناختی رنگ از منظر حکمی در نگارگری ایرانی - اسلامی. *رهپویه هنرهای تجسمی*، ۱(۴)، ۵-۲۱. Doi: <https://doi.org/10.22034/ra.2019.241813>
- مرکز توسعه هنرهای تجسمی. (۱۳۷۰). *گزیده‌ای از آثار اولین نمایشگاه دوسالانه نقاشان ایران*. تهران: مرکز هنرهای تجسمی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- وحدت طلب، مسعود و نیک مرام، امین. (۱۳۹۶). بررسی اهمیت، فراوانی و پراکنش رنگ قرمز در ارسی‌های خانه‌های تاریخی ایران مورد پژوهی: ۲۲ تاج ارسی‌های خانه‌های قاجاری تبریز. *نشریه هنرهای زیبا: معماری و شهرسازی*، ۲۲(۲)، ۸۷-۹۷. Doi: <https://doi.org/10.22059/jfaup.2017.231388.671682>